

УДК: 371.3

Жук В.В.,

Інститут спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України,
м. Київ, Україна, valechka_zhuk@ukr.net

Оновлення змісту освіти дітей з порушеннями слуху: теоретичні підходи та їх реалізація

Анотація

Автором розглянуто оновлення змісту усіх ланок навчання дітей з порушеннями слуху як складову реформування освітньої галузі в цілому.

Виявлено деякі причини недостатньої ефективності модернізаційних процесів попередніх років в освіті дітей з порушеннями слуху.

Розкрито концептуальні засади розроблення змісту та особливості його реалізації з позицій особистісної та компетентісної орієнтації навчального процесу. Представлено основні науково-методичні підходи до оновлення змісту освіти глухих дітей та дітей зі зниженим слухом на сучасному етапі, серед яких: орієнтація на етапність розвитку, а не лише на вік дитини та рік перебування у навчальній установі; оптимальне співвідношення словесної та жестової мови; індивідуалізація способів засвоєння та темпу опанування навчальним матеріалом; варіативність методів, з допомогою яких може реалізовуватися зміст програм розвитку та навчальних програм; різновекторність корекційного впливу та ін.

Презентовано новації, втілені у навчальних програмах дошкільної, початкової та основної ланок освіти дітей з порушеннями слуху, науково обґрунтовані та запроваджені впродовж останніх років.

Ключові слова: глухі діти, діти зі зниженим слухом, зміст освіти дітей з порушеннями слуху

Жук В.В.,

Институт специальной педагогики

Национальной академии педагогических наук Украины,

г. Киев, Украина, valechka_zhuk@ukr.net

Аннотация

Автором рассматривается обновление содержания всех звеньев обучения детей с нарушениями слуха как составляющую реформирования образовательной сферы в целом.

Выявлены некоторые причины недостаточной эффективности модернизационных процессов предыдущих лет в образовании детей с нарушениями слуха.

Раскрыты концептуальные основы разработки содержания и особенности его реализации с позиций личностной и компетентностной ориентации учебного процесса. Представлены основные научно-методические подходы к обновлению содержания образования глухих и слабослышащих детей на современном этапе, среди которых: ориентация на этапность развития, а не только на возраст ребенка и год пребывания в учебном учреждении; оптимальное соотношение словесного и жестового языка; индивидуализация способов усвоения и темпа овладения учебным материалом; вариативность методов, с помощью которых может быть реализовано содержание программ развития и учебных программ; разновекторность коррекционного воздействия и др.

Презентованы новации, воплощенные в учебных программах дошкольного, начального и основного звена образования детей с нарушениями слуха, научно обоснованные и внедренные на протяжении последних лет.

Ключевые слова: глухие дети, слабослышащие дети, содержание образования детей с нарушениями слуха

Zhuk V.V.,

Institute of Special Pedagogy

The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine, valechka_zhuk@ukr.net

**Modernization of the contents of education for hearing-impaired children:
theoretical approaches and their implementation**

Abstract

The author reviews the modernization processes at all stages of education of hearing-impaired children within the scope of reforming the educational system as a whole.

The article enumerates several reasons for lack of efficiency in recent modernization processes regarding the education of hearing-impaired children.

It points out basic principles of developing the contents and shows the highlights of their implementation from the standpoint of personality and competence orientation of the learning process. The article represents central scientific and methodological approaches to the modernization of the contents of education for deaf and hearing-impaired children, e.g.: stage-oriented development which is not centered exclusively on the child's age and grade; well-balanced proportion of verbal and sign language; learning at an individual pace; implementation of development programs and lesson plans through an extended variety of methods; multidirectional resource teaching.

The author presents the innovations that have been scientifically validated over the past few years and implemented in preschool, ground and middle school lesson plans for hearing-impaired children, e.g.: no more fixed learning time distribution; practice-oriented choice of teaching materials; forming the elements of communicative competence, as opposed to traditional listening comprehension etc.

Key words: children with hearing deficiencies, deaf children, contents of education for hearing-impaired children

На необхідності змін в освіті, які мають випереджальний характер та покликані забезпечити якісну підготовку учнів до нових суспільно-політичних та соціально-економічних умов, наголошують як представники влади, так і науковці. Модернізацію освіти як важливий чинник соціального, економічного та політичного розвитку України розглядає президент Національної академії педагогічних наук України, Василь Кремень [4].

2016-2017 навчальний рік – рік початку системної реформи освіти, ініційованої Міністерством освіти і науки України та обґрунтованої вітчизняними науковцями. Така реформа зумовлена нагальними потребами педагогічної практики та соціальним запитом на формування особистості нового часу. Складовою змін є оновлення змісту освіти на основі сучасних методичних підходів, особистісної та компетентісної орієнтації навчально-виховного процесу, практичної спрямованості набутих знань та навичок.

В останні роки загальна середня освіта, зокрема й освіта дітей з порушеннями слуху, зазнавали чисельних змін, як концептуального, так і організаційно-методичного характеру. Однак, не всі з них були позитивно оцінені батьківською, педагогічною громадськістю та суспільством в цілому.

Аналіз науково-теоретичної вітчизняної та зарубіжної літератури відповідного спрямування (В'ячеслав Засенко, Алла Колупаєва, Олександра Савченко, Оксана Таранченко, Тамара Сак, Кейт Бурк Волш, Сьюзан Спеддінг та ін.) та узагальнення відомостей практичного характеру дозволили виявити деякі причини недостатньої ефективності змін, запроваджених у попередні роки. Серед них такі: системна науково обґрунтована ідеологія розвитку освіти лише формувалася, а її втілення у практику відбувалося сегментарно; зміни були несистемними, торкалися окремих ланок, часом порушувалася логічна послідовність їх впровадження.

Так, надання цензової освіти дітям з порушеннями слуху у терміни, що мінімально відрізняються від таких для дітей зі збереженим слухом були введені на непідготовленому ґрунті. Не було запроваджено раннє виявлення порушень слуху, ранню комплексну медико-психолого-педагогічну допомогу, не були залучені всі діти до переддошкільної та дошкільної підготовки через невирішеність важливих організаційних питань, покликаних наблизити навчально-виховні та реабілітаційні осередки до місць проживання родин. Разом з цим, цензовість освіти дітей з порушеннями слуху змушувала їх опановувати переобтяжений (на думку багатьох батьків, дітей та педагогів), навіть для дітей зі збереженим слухом, програмний зміст.

Важливість визначення наукових підходів до оновлення змісту освіти та їх практичного втілення для розвитку, соціалізації, особистісної реалізації осіб з порушеннями слуху визначає *актуальність* зазначеної проблематики.

Метою статті є внесок у розроблення теоретичних засад модернізації змісту освіти дітей з порушеннями слуху на основі гуманістичного особистісно орієнтованого педагогічного підходу.

Науково-пошукова діяльність останніх років дозволила визначити стратегічні напрями розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху, що знайшло відображення у Концепції розвитку дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху (Жук В., Литвинова В., Таранченко О., Федоренко О., Шевченко В., 2014 рік) та Концепції розвитку національної системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні (Таранченко О., Федоренко О., 2015 рік). Положення названих Концепцій слугують науково-методичним підґрунтям для організаційних змін та розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення різних ланок навчання дітей зазначеної категорії [2, 3]. Основоположну роль відіграють положення про необхідність раннього впливу на розвиток дитини з порушенням слуху; комплексний характер організації медико-психолого-педагогічної допомоги дітям та їх родинам; розвивально-корекційну спрямованість життєдіяльності та навчально-

виховного процесу; варіативність підходів, методів та форм навчання; гнучкість освітнього маршруту та змісту навчання дитини з порушенням слуху; пріоритету засвоєння способів отримання знань, екологізації освіти.

Визначено шляхи реалізації концептуальних положень, виключно важливими серед яких визнано організацію ранньої діагностики слуху, слухопротезування та спеціальної педагогічної допомоги, впровадження міжгалузевого супроводу дітей з порушеннями слуху та їх родин за медико-технічним, педагогічним, психологічним, соціальним, напрямками; розширення структури та функцій спеціальних закладів для дітей з порушенням слуху, яке дозволить надавати допомогу дітям раннього віку та дітям, які виховуються і навчаються в інклюзивних умовах та ін.

Великі розбіжності дітей у стані слуху, мовних пріоритетах та очікуваннях родини (жестовою чи словесною мовою спілкуються, бажають навчати дитину), часі, коли розпочата фахова допомога, її якості є беззаперечною підставою для варіативності форм надання освіти та методичних підходів у навчанні. Однак, у попередні роки, в нашій країні не була повністю подолана радянська традиція навчати всіх однаково, керуючись одним методичним підходом. Розширення меж використання жестової мови та введення у навчальний процес всіх навчальних закладів білінгвального підходу не здатне вирішити усіх питань щодо врахування можливостей, потреб та запитів кожної дитини. Витіснення одного панівного методичного підходу іншим, хоч і визнаним та широко розповсюдженим у світовій практиці, все ж не може розглядатися як достойна альтернатива варіативній системі, прийнятій у більшості країн світу. Варіативність передбачає співіснування різних форм та суттєво відмінних методичних підходів в освіті дітей з порушеннями слуху, уможлиблює їх свідомий вибір або, за необхідності на певному етапі, зміну для кожної дитини.

В останні роки у нашій країні відбувається поступовий відхід від безальтернативності та здійснюється поступ до варіативності в освіті, в тому

числі глухих дітей та дітей зі зниженим слухом. Крім спеціальних загальноосвітніх шкіл у системі освіти з'явилися заклади нового типу – навчально-реабілітаційні центри, заклади з інклюзивним навчанням, ресурсні консультативно-методичні центри корекційної роботи та інклюзивного навчання.

За ініціативи та з науковим супроводом лабораторії сурдопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України на базі деяких шкіл запроваджено інклюзивне навчання (ЗОШ № 141 та 184 м. Києва та інші школи України), організовано роботу Ресурсних консультативно-методичних центрів корекційної роботи та інклюзивного навчання (Комунальний навчальний заклад «Житомирська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів №2» Житомирської обласної ради та ін.), що дозволяє надавати корекційні послуги дітям з особливими потребами, які перебувають в інклюзивних умовах, консультативні послуги педагогам загальноосвітніх та інклюзивних шкіл, батькам дітей з особливими потребами, в тому числі з порушеннями слуху. На базі низки спеціальних загальноосвітніх шкіл для глухих дітей та дітей зі зниженим слухом віднедавна успішно функціонують навчально-реабілітаційні центри (Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр №1 та ін.).

Переорієнтування на варіативність форм та методичних підходів є важливим чинником для визначення теоретичних підходів до змісту усіх ланок освіти дітей з порушеннями слуху. Зокрема, на тлі зазначених змін, у визначенні змістового наповнення необхідно передбачити:

- дотримання ценового рівня освіти глухих дітей та дітей зі зниженим слухом,
- можливість для учнів демонструвати свій рівень загальноосвітньої підготовки у різний, прийнятний для кожного, спосіб,

- обов'язковість реалізації змісту корекційно-розвиткової складової (як загальноосвітніх предметів, так і занять корекційно-розвиткового блоку) у будь-якому закладі та за будь-якого методичного підходу.

В останні роки вперше в Україні було розроблено зміст раннього педагогічного впливу (від народження до трьох років) на розвиток дітей з порушеннями слуху, до якого включено встановлення зорового контакту дитини й дорослого, тренування у слуховому сприйманні, забезпечення різноманітними сенсорними враженнями, засвоєння доступних за віком способів обстеження довкілля та отримання інформації різними прийнятними шляхами, підтримання й стимулювання дитячих вокалізацій та проявів мовленнєвої поведінки та ін. [8].

На сучасному науковому підґрунті оновлено зміст дошкільного розвитку, початкової та основної ланок освіти [5, 6, 8]. У програмах розвитку (дошкільна ланка) та навчальних програмах (початкова та основна ланки) (2013-2016 років) запроваджено низку новацій:

- відмова від фіксованого розподілу часу на вивчення навчального матеріалу,
- орієнтація на етапність розвитку (яка визначається інтелектуально-комунікативними надбаннями), а не лише на вік дитини або рік перебування у навчальній установі (програми раннього та дошкільного розвитку),
- самостійне визначення педагогом послідовності вивчення матеріалу без порушення логіки його засвоєння,
- вибір тематики для роботи з розвитку мовлення, виходячи з вподобань та побажань дітей, місцевих традицій та ін.,
- усунення вимог до кількісних показників швидкості читання у дошкільників та в початкових класах, зміщення акценту на розуміння прочитаного,

- формування елементів комунікативної компетентності, навичок сприймання й розуміння зверненого мовлення на протигагу аудіюванню,
- використання різних форм і видів мовленневої діяльності, добір яких здійснюється індивідуально у кожній життєвій та навчальній ситуації, виходячи з навчально-розвивальної доцільності, попереднього досвіду, можливостей дитини, очікувань та запитів родини,
- зміна методичних підходів до диктантів у початкових класах (використання з навчальною, а не оцінювальною метою),
- практичне спрямування у засвоєнні навчального матеріалу,
- гнучкість вимог до презентації знань учнями,
- індивідуалізація способів викладання навчального матеріалу,
- індивідуалізація темпу опанування навчальним матеріалом з врахуванням дії комплексу медико-технічних та соціально-педагогічних чинників, які мають на нього прямий або опосередкований вплив.

Універсальність змісту усіх ланок освіти дітей з порушеннями слуху полягає у можливості їх використання у різних методичних підходах, а також закладах різного типу: спеціальних, закладах з інклюзивним навчанням, навчально-реабілітаційних центрах. Програми розвитку та навчальні програми можуть слугувати змістовим наповненням діяльності ресурсних центрів, стануть у нагоді батькам як учасникам навчально-виховного процесу.

У нових програмах та інших методичних розробках (підручниках, методичних рекомендаціях, навчально-методичних посібниках) відбито курс на спрощення змісту навчання (у межах, дозволених цензовістю рівня освіти), зміну стилю викладання на більш демократичний, екологізацію освіти, відхід від жорсткої регламентації навчального процесу. Передбачено, що зміст програм буде реалізовуватися не в межах адміністративно-репресивного підходу з чіткою регламентацією змісту і технологій навчання

та домінуванням традиційних занять (дошкілля) та уроків (школа) як основної форми навчання, а ще й в умовах класної та позакласної групової, підгрупової, парної діяльності, у ході повсякденного спілкування учасників виховного процесу на гуманістичній основі, за якої передбачено широкі можливості і свободу для педагога, батьків і дитини.

Запропонований підхід до розроблення та реалізації змісту освіти дітей з порушеннями слуху враховує суттєві розбіжності у стані слуху, здатності до опанування словесним мовленням, рівні підготовки, культурно-мовленнєвих традиціях родин, ступені допомоги з боку вчителів та батьків у формуванні основних навчальних та компетенцій.

Оновлений зміст освіти дітей з порушеннями слуху може бути повною мірою реалізований на тлі системних змін в організації допомоги особам з порушеннями слуху різних вікових груп, серед яких: впровадження програм ранньої діагностики, слухопротезування та спеціальної педагогічної допомоги; комплексного мультидисциплінарного підходу в супроводі дітей з порушеннями слуху за медико-технічним, педагогічним, психологічним і соціальним напрямками; варіативності методичних підходів у навчанні.

Література

1. Засенко В., Колупаєва А. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я/ В. В. Засенко, А. А. Колупаєва // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2014. – № 3 (71). – С. 20 – 29.
2. Концепція розвитку дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху. Проект / Жук В., Литвинова В., Таранченко О., Федоренко О., Шевченко В. // Особлива дитина: навчання і виховання. – № 2. – 2014. – С. 38 – 43.

3. Концепція розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні (Проект) / О. М. Таранченко, О.Ф. Федоренко // Особлива дитина: навчання і виховання. — № 1. — 2015. — С. 26-33.
4. Кремень В.Г., Модернізація освіти – важливий чинник соціального, економічного і політичного розвитку України // Вісник НАН України. — 2001. — N 3.
5. Навчальні програми для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей зі зниженим слухом. / МОН України; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України ; укл.: Жук В.В., Литвинова В.В., Таранченко О.М. та ін. – Київ – 2014. – 172 с.
6. Навчальні програми для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей / МОН України; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України ; укл.: Жук В.В., Сусідко Т. О., Литвинова В.В. – 2015. – 200 С.
7. Реалізація оновленого змісту освіти дітей з особливими потребами: початкова ланка: навчально-методичний посібник / Н.Б. Адамюк, Л.Є. Андрусина, О.О. Базилевська та ін.; НАПН України, Ін-т спец.педагогіки: за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої, Н.О. Макаруч, В.І. Шинкаренко. – Київ, 2014. - 336 с. Розділ III. Навчання дітей з порушеннями слуху – с. 72-114
8. СТЕЖКИ У СВІТ : програма розвитку дітей дошкільного віку зі зниженим слухом / Жук В.В., Литовченко С.В., Максименко Н.Л. та ін. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 248 с.

References

1. Zasenka, V., Kolupaieva, A. (2014). Dity z osoblyvymy potrebamy: priorytetni napriamy derzhavnoi polityky Ukrainy v haluzi osvity, sotsialnoho zakhystu i okhorony zdorov'ia

Children with special needs: priorities for the national policy in education, social protection and healthcare in Ukraine . Exceptional child: teaching and upbringing, 3 (71), 20 – 29 [In Ukrainian]

2. Zhuk V., Lytvynova V., Taranchenko O., Fedorenko O., Shevchenko V. (2014). Kontseptsiiia rozvytku doshkilnoi osvity ditei z porushenniamy slukhu

The concept of upgrowth of pre-school education of children with lesion of hearing

/Zhuk V., Lytvynova V., Taranchenko O., Fedorenko O., Shevchenko V. // Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia. (2) 38 – 43 [In Ukrainian]

3. Taranchenko O., Fedorenko O. (2015). Kontseptsiiia rozvytku natsionalnoi systemy osvity osib z porushenniamy slukhu v Ukraini

The concept of a national system of education of persons with hearing impairment in Ukraine

/O. Taranchenko, O. Fedorenko // Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia. (1), 26 – 33 [In Ukrainian]

4. Kremen V.H. (2001). Modernizatsiia osvity – vazhlyvyi chynnyk sotsialnoho, ekonomichnoho i politychnoho rozvytku Ukrainy // Visnyk NAN Ukrainy

Modernization of education - an important factor of social, economic and political development of Ukraine

(3) [In Ukrainian]

5. Navchalni prohramy dlia pidhotovchoho, 1-4 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia ditei zi znyzhenym slukhom. Obrazotvorche mystetstvo. Ia u Sviti. Pryrodoznnavstvo. Predmetno-praktychne navchannia. Trudove navchannia. Osnovy zdorov'ia. Skhodynky do informatyky (2014).

Preparatory curricula for 1-4 grade special secondary school for children with impaired hearing

/ MON Ukrainy, Instytut spetsialnoi pedahohiky NAPN Ukrainy ; [uklad.: Zhuk V.V., Lytvynova V.V., Taranchenko O.M., Rodymenko I.M., Bazylevska O.O., Shevchenko V.M., Maksymenko N.L., Kostrikina H.V., Ivannikova L.V.] 172 s. [In Ukrainian]

6. Navchalni prohramy dlia pidhotovchoho, 1-4 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia hlukhykh ditei. Ukrainska mova. Literaturne chytannia. Matematyka (2015).

Preparatory curricula for 1-4 grade special secondary school for deaf children

/ MON Ukrainy, Instytut spetsialnoi pedahohiky NAPN Ukrainy ; [uklad.: Zhuk V.V., Susidko T.O., Moiseienko S.B., Lytvynova V.V.] 199 s. [In Ukrainian]

7. Adamiuk N.B., Andrusyshyna L.Ie., Bazylevska O.O., Zhuk V.V. ta in. (2014). Realizatsiia onovlenoho zmistu osvity ditei z osoblyvymy potrebamy: pochatkova lanka: navchalno-metodychnyi posibnyk

The smplementation the revised content of education for children with special needs elementary school

/ N.B. Adamiuk, L.Ie. Andrusyshyna, O.O. Bazylevska, V.V. Zhuk ta in.; NAPN Ukrainy, In-t spets.pedahohiky: za red. V.V. Zasenka, A.A. Kolupaievoi, N.O. Makarchuk, V.I. Shynkarenko. Kyiv, 336 s. Rozdil III. Navchannia ditei z porushenniamy slukhu (72-114) [In Ukrainian]

9. Zhuk V.V., Lytovchenko S.V., Maksymenko N.L. ta in. (2014). STEZHKY U SVIT : prohrama rozvytku ditei doshkilnoho viku zi znyzhenym slukhom

The Way to the Wold Z : program of preschool for children with impaired hearing

/ Zhuk V.V., Lytovchenko S.V., Maksymenko N.L. [ta in.]. Kirovohrad :
Imeks-LTD, 248 s. [In Ukrainian]

Відомості про автора:

Жук Валентина Володимирівна;

завідувач лабораторії сурдопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України;

м. Київ, Україна.

Zhuk Valentyna Volodymyrivna;

head of laboratory of teaching children with hearing impairments,

Institute of Special Pedagogy, National Academy of Educational Sciences;

Kyiv, Ukraine.